

Het hoefde er niet over te gaan, maar het kon wel

Onderzoeksverslag Eigen Kracht fotografieproject jonge mantelzorgers Flash!-JMZ

December 2021 | Emiel Copini, PhD, CFCO

Inleiding

Het project *Flash! JMZ* was erop gericht te onderzoeken wat het fotografieproject Eigen Kracht jonge mantelzorgers en hun omgeving te bieden heeft. Het project geeft kinderen en jongeren die opgroeien in een zorgsituatie de gelegenheid om op laagdrempelige wijze uit te drukken waar zij kracht uit halen. Ze nemen iets mee dat voor hen waardevol is, waar ze troost uit halen. Tijdens een workshop leren ze in korte tijd een opstelling en een voor hen treffend beeld te maken. Enige tijd later is er tijdens de expositie gelegenheid voor de omgeving om het werk te bewonderen.

Flash! JMZ vond plaats in een periode van pandemie en lockdown, en vroeg dus om flexibiliteit van de betrokkenen. Toch hebben we gezamenlijk veel kunnen leren van de aanpak en presenteren we hierbij de belangrijkste inzichten.

Vraag

Het onderzoek is opgezet als leergemeenschap. Dat wil zeggen dat alle betrokkenen samenkwamen rond een gedeeld vraagstuk. Deze aanpak maakt het mogelijk om gezamenlijk inzichten op te doen die voor allen relevant zijn (Copini, 2021). Juist waar een wisselwerking plaatsvindt tussen het sociale en het artistieke domein, is van belang dat deze partijen elkaar ook vinden en horen in het proces. Om die reden is de onderzoeksvraag en bijbehorende deelvragen in de eerste fase van het proces dan ook verder uitgewerkt. Dit is de vierledige vraag waar de verschillende partijen de relevantie van inzagen:

Hoe werkt de methodiek Eigen Kracht Fotografie?

- Hoe werkt de aanpak voor de jonge mantelzorger?
 - o Over hoe de jonge mantelzorger het eigen verhaal kan vertellen in een tastbaar product.
- Hoe werkt de aanpak voor de omgeving?
 - o Over wat het met ouders en met het gezin doet en hoe dit eventueel voortgezet kan worden.
- Hoe werkt de aanpak voor de consulent?
 - o Over hoe de consulent zich tot de aanpak kan verhouden, het proces kan begeleiden, en in hoeverre de consulent het proces (zelfstandig) kan voortzetten.
- Hoe werkt de aanpak voor de fotograaf?
 - o Over hoe de aanpak optimaal ingezet kan worden en wat voor soort samenwerking met de consulent hiervoor nodig is.

Methode

Er is een combinatie van methodes ingezet om deze vragen te verkennen en te beantwoorden. Ten eerste is er een verkennend literatuuronderzoek uitgevoerd om na te gaan wat er op dit vlak al uitgevoerd en onderzocht is. Het LKCA heeft hierin ook ondersteuning geboden. Ten tweede is er gewerkt met vragenlijsten, gericht op de omgeving, de consulent en de fotograaf. Ten derde hebben alle betrokkenen in de leergemeenschap ook een deel van de workshops en waar mogelijk van de expositie bijgewoond, zowel observerend als meer participatief. En ten vierde waren er de leergemeenschappen als belangrijkste bron, omdat daar de ervaringen gedeeld en besproken konden worden. De bijeenkomsten gaven ruimte voor reflectie en verdieping, met de onderzoeksvragen als uitgangspunt. De onderzoeker bereidde ze inhoudelijk voor, in afstemming met K&E Advies.

Resultaten

In het hiernavolgende deel zullen de resultaten aan de hand van de vier deelvragen besproken worden. Er is voor gekozen om bij citaten uit de enquête en uit de leergemeenschap geen namen te vermelden. Dit om te benadrukken dat we een collectief onderzoeksproces nastreefden, vanuit een gezamenlijk belang, en dat iedere stem hierin relevant was.

1. Hoe werkt de aanpak voor de jonge mantelzorgers?

In het literatuuronderzoek hebben we gekeken naar welke werkvormen er al zijn, gericht op kinderen die mantelzorgers zijn, waarbij artistieke methodes worden ingezet om hen 'in hun kracht te zetten', hun verhaal te laten vertellen, zich te laten uitdrukken en te reflecteren op hun leven. Zo specifiek geformuleerd, zijn er nog niet veel vergelijkbare projecten te vinden.

Stappen in de wereld van de jonge mantelzorgers

Uit verschillende bronnen blijkt dat er in het onderwijs, maar ook bij bijvoorbeeld zorgcoördinatoren nog te weinig aandacht voor mantelzorg is. Volgens het rapport *Hoor je me wel?* (Verheul e.a., 2018) heeft bijna een kwart van de kinderen in Nederland een familielid met een ziekte, verslaving of beperking. Vanuit de culturele sector is er al veel ontwikkeld om verandering te brengen in het bewustzijn hiervan. Zo wordt bijvoorbeeld de theatervoorstelling 'Roos Radeloos' ingezet om bewustwording over jonge mantelzorgers bij leerlingen en leraren te vergroten. Ook het besef bij kinderen en jongeren dat zij mantelzorgers zijn, ontbreekt vaak nog. Bewustwording kan een eerste stap zijn om meer zelfvertrouwen te ervaren en hulp te durven vragen (Booijink & De Haan, 2020, p.35). Het script van 'Roos Radeloos' is geschreven in samenwerking met jonge mantelzorgers. Aan de voorstelling zijn gastlessen gekoppeld waarin het thema verder wordt uitgediept met de leerlingen, docenten en medewerkers. Het gaat dan vooral om het herkennen en erkennen van jonge mantelzorgers en om ondersteuning 'zonder hen te betuttelen' (De Kap, 2021). Met de voorstelling 'What if?' van theatergroep Bint is ook geprobeerd een beeld te geven van hoe het is om als kind te zorgen voor een chronisch ziek familielid. Ook hier lagen interviews met kinderen van 8 tot 18 jaar aan ten grondslag. Er is een interactief programma bij ontwikkeld voor jongeren om zich te verhouden tot de verhalen uit de voorstelling en de persoonlijke verhalen van hun leeftijdsgenoten (Theatergroep Bint, 2021). Ook de voorstelling 'Mantelzorgmonologen', is erop gericht het publiek kennis te laten maken met mantelzorgers van verschillende leeftijden. De monologen zijn gebaseerd op verhalen van mantelzorgers. De voorstelling is gemaakt voor mensen die in hun werkzaamheden in aanraking komen met mantelzorgers, zoals consulenten en beleidsmedewerkers van de gemeente en regiomanagers in de thuiszorg (Ceder Trainingen, 2021). Ook met de foto-expositie 'Onder mijn Vleugels' (2019) is gepoogd jonge mantelzorgers een gezicht te geven. Doel was door zes van hen te portretteren, zowel degene die zij onder hun vleugels hebben als hen zelf op een gelukkig moment, om zo mantelzorgers aan te moedigen meer zichtbaar te zijn en het thema meer bespreekbaar te maken. 'Geen mantel maar cape' (2019) sluit hierop aan en had ook als doel om de mantelzorgers in het zonnetje en op een voetstuk te plaatsen.

Waar Eigen Kracht vooral draait om de jonge mantelzorgers zelf in diens directe omgeving, zijn deze voorstellingen en expositie dus meer gericht op kennis en bewustwording bij het brede publiek. Wel worden er kanttekeningen geplaatst als het gaat om het portretteren van jonge mantelzorgers als helden. Het luistert nauw hoe zij in beeld worden gebracht. Zo leggen Vanthuyne e.a. (2015) uit dat het label 'mantelzorgers' hen ook kan vastzetten op de rol en de zorgtaak die ze hebben. Wat informeel van hen al verwacht wordt in het gezin kan daarmee nog 'zwaarder' worden en hun eigen ontwikkeling zelfs in de weg zitten. De mantelzorgers als 'held' neerzetten kan ook als onbedoeld effect hebben dat de ervaren verwachtingen en de verantwoordelijkheid juist toenemen. Mag een held ook fouten maken? Heeft een held ooit vrij? (p.23) Er zijn veel projecten en initiatieven die inzetten op begrip voor jonge mantelzorgers. Rebel en Van der Velden (2011) leggen uit dat het zowel kan gaan om de directe omgeving als om een breder maatschappelijk bewustzijn en meer aandacht voor deze 'verborgen groep': "Het onderwerp ziekte binnen gezinnen en de impact op de jongeren moet bespreekbaar worden. Pas dan gaan mensen jonge mantelzorgers herkennen en erkennen" (p.23). Ook zij benadrukken dat de mantelzorgers vooral niet als 'zielig' neergezet moeten

worden. De theatervoorstelling 'Jonge Helden' van Mindmix gaat over een jonge mantelzorger die het niet lukt om thuis alle ballen hoog te houden. Er gaat van alles mis in het balanceren tussen thuis, school en vriendschappen. De leerlingen mogen ingrijpen en bepalen wat de acteurs moeten doen om de situaties goed te laten aflopen. De leerling die zichzelf herkent in de voorstelling, voelt zich mogelijk na afloop van de voorstelling vrijer om over zijn situatie te praten zonder zielig gevonden te worden (Mindmix, 2021). Zo is er bij de VPRO ook het tv-programma Bikkels geweest dat in 2014 de Rockie Award won op het Banff World Media Festival. De documentaireserie geeft een inkijkje in het leven van een aantal mantelzorgers en in het educatieve materiaal reflecteren experts en onderzoekers aan de hand van een aantal thema's op de fragmenten (Moondocs, 2015).

Deze greep uit de producties die zijn gemaakt, laat zien dat er van alles al in beweging is om begrip en kennis over jonge mantelzorgers in het onderwijs aan te moedigen, maar ook om maatschappelijk gezien meer oog voor deze kinderen en jongeren te hebben. Dit kan door beleidskeuzes, door campagnes en onderwijsconcepten, maar ook door verhalen te vertellen en zichtbaar te maken. Theater, film, maar ook fotografie, kunnen daar een belangrijke rol in spelen.

Het eigen verhaal in kleine kring

De leergemeenschappen, in verbinding met observatie, participatie en de beknopte vragenlijst, boden volop gelegenheid om met de betrokkenen na te gaan wat Eigen Kracht kenmerkt, hoe dit zich verhoudt tot de reguliere programma's voor jonge mantelzorgers, en wat we hiervan kunnen leren voor de toekomst. Vanuit de deelvraag wat de aanpak met hen zelf doet, presenteren we hieronder de deelthema's die uit de analyse naar voren kwamen.

'Een mooi zonnig moment'

Zo beschreef een van de consulenten wat de workshop en de expositie met de jonge mantelzorgers had gedaan.

Je ziet dat ze gewoon echt in het zonnetje staan. En dat ze ook de waardering krijgen van nou ja, de eigen kracht natuurlijk waar het hele project om gaat, dat ze zich even helemaal de man of de vrouw voelen bij wijze van spreken.

De kinderen die straalden van oor tot oor, dus dat was echt super vet om te zien.

De kinderen waren excited. Ze vonden het heel leuk om te doen. Ik zag enthousiasme, vrolijke gezichten en creativiteit.

Wat in die positieve beschrijvingen ook telkens terugkomt, is dat het hen de kans geeft om even weg te zijn van de soms stressvolle thuissituatie, zoals een jonge mantelzorger zelf ook aangaf:

Ik was me er wel van bewust dat ik er naartoe ging, omdat ik dan even weg was van huis of zo.

Wat ik bij deze doelgroep ook heb gezien, dat die het heel fijn vindt om elkaar gewoon even te zien, en even uit de situatie thuis te zijn, en ik denk dat daar ook wel de focus op ligt.

Dit geldt natuurlijk ook voor wat er verder wordt georganiseerd voor deze groep aan workshops en ontmoetingen. Zorgvrij contact tussen lotgenoten is iets waar zij baat bij blijken te hebben en wat er ook voor kan zorgen dat ze zich meer open en kwetsbaar naar elkaar durven op te stellen.

Het thema mantelzorger zijn wordt niet opgedrongen. Maar, ondertussen zijn de kinderen die daar komen wel lotgenoten en erkennen elkaars situatie, maar vaak zonder het erover te hebben.

Ik ben zelf ook mantelzorger en heb zelf ook dit soort dagen gehad, en wat mij daar wel hielp was het contact onderling: dat je erkenning voelde en omdat ik weet dat jij het ook hebt dat ik me daardoor ook kwetsbaarder durfde op te stellen.

Veel van de activiteiten zorgen voor plezier en ontspanning. Maar wat onderscheidt Eigen Kracht Fotografie dan van de andere activiteiten? Een gezamenlijke ervaring tijdens de workshop, zo kwam in de gesprekken naar voren, kan wel tijdens de expositie mooi worden voortgezet.

Ik denk wel, dan zien ze elkaar [tijdens een gezamenlijke expositie] van 'o, jij bent ook op die workshop geweest, hoe is jouw foto geworden?', dus dat geeft wel weer mooie aanknopingspunten om weer met elkaar in contact te komen, wat natuurlijk ook één van de hele pijlers is van ons aanbod, lotgenotencontacten. Nu creëer je een mooi moment waar dat weer kan zijn.

Aandacht voor het eigen verhaal

Wat begint als een gezellige, ongedwongen bijeenkomst, draait ondertussen natuurlijk wel ook om zelfexpressie en om het vertellen van een eigen verhaal. Als we het vergelijken met andere activiteiten, is dat misschien wel het belangrijkste verschil. De kinderen en jongeren worden uitgenodigd om in een medium dat ze vaak nog niet kennen, zichzelf uit te drukken; iets van zichzelf te tonen; en daarmee een eigen verhaal te vertellen.

Wellicht is het ook zo dat ze gedurende de eerste workshop als ze gekomen zijn voor de leuk, dat het zich omzet in 'hé, ik wil hier wel wat meer van weten' of 'ik kan in één keer mezelf uitdrukken. Ze worden uitgenodigd tot zelfexpressie.

De interesse voor fotografie en het besef dat dit de kans biedt om jezelf uit te drukken, die komen wellicht dus geleidelijk pas naar voren. De consultants herkennen hierin ook het verschil met de andere activiteiten.

Je hebt natuurlijk de expositie en de workshop, die is echt al specifiek voor de jonge mantelzorger, dus dat is eigenlijk al een moment van aandacht. Maar, je gaat nu wel iets meer bewust de jonge mantelzorger daarover na laten denken. Een stukje bewustwording zit er wel meer in dan wanneer je een normale activiteit hebt. Bij een normale activiteit benoemen we het natuurlijk ook altijd wel dat we het speciaal voor jonge mantelzorgers organiseren, maar nu is het nog wel iets meer dat de focus ligt op wat voor hen belangrijk is, en dat ze dat ook vastleggen en hun verhaal mogen doen, op hun manier. Ik denk wel dat dat wat teweeg heeft gebracht.

Een gezinservaring of groepsbeleving

De pandemie en de maatregelen maakte dat de betrokkenen flexibel moesten zijn in de organisatie van de workshop en expositie. Opmerkelijk was dat de noodgedwongen aanpassingen in sommige gevallen juist een waardevol bijeffect bleken te hebben.

Het mooie van deze andere opzet was dat je eigenlijk omdat het niet allemaal op één grote hoop was, daardoor werd het echt een gezinsding. Dus het was heel mooi om te zien dat de focus door deze opzet heel erg ging naar de jonge mantelzorger en datgene wat hij gepresteerd heeft, daar was alles op ingericht. En nou ja, dat vond ik zelf wel heel vet om te zien en dat vonden de kinderen zelf ook heel fijn en leuk.

Hierin komt een interessant punt naar voren, namelijk het eventuele spanningsveld tussen een intieme, persoonlijke, gezinservaring, en de bereidheid om dit met een grotere groep te delen.

Wat ik zelf nu heel bijzonder vond was juist dat, nu we niet overal de expositie konden houden, was het niet zoals bij andere Eigen Kracht projecten dat alle kinderen met ouders en familie allemaal tegelijkertijd aanwezig zijn, maar waren het meer een soort walk-through exposities met tijdvakken per gezin. Van tevoren hadden we een beetje het idee van 'dit is een slap aftreksel van wat we eigenlijk zouden willen: een groot feest bouwen met al die kinderen samen', maar wat ik daar nu het mooie vond, was dat het op deze manier eigenlijk ook heel bijzonder was, omdat nu echt de kinderen het stralende middelpunt in het eigen gezin waren.

Er bleken verschillende visies te zijn op de waarde van en de wijze waarop de expositie aan de deelnemers gepresenteerd zou moeten worden.

Misschien is juist ook wel het feit dat we er ook een tentoonstelling van gaan maken, dat dat dan ook juist een drempel kan oproepen; als je van tevoren inderdaad denkt 'ik kan dit niet, en dan gaan ze ook nog exposeren'.

Om die reden is er ook geopperd dat deelname aan de expositie ook meer vrijblijvend zou kunnen zijn.

Ik kan me voorstellen dat dat [exposeren] ook nog een drempel is om mee te doen, en als je daar de vrijheid hebt om gewoon echt open te zeggen 'eigenlijk wil ik liever niet dat heel veel andere mensen het zien want ik wil het gewoon voor mezelf houden', dat dat ook OK is.

Het doet denken aan het spanningsveld dat we ook in de literatuur tegenkwamen: meer aandacht voor de jonge mantelzorgers kan enerzijds leiden tot meer begrip, waardering, erkenning, maar het etiket en de verering kunnen anderzijds ook 'vastzetten' en de druk voor de mantelzorgers verhogen.

De expositie is natuurlijk altijd vanuit die twee gedachten opgezet: vanuit de ene kant om jonge mantelzorgers in het zonnetje te zetten, en vanuit de andere kant om het verhaal van jonge mantelzorgers naar buiten te brengen. Ik denk dus inderdaad dat je je heel goed moet afvragen van 'bijt dat misschien ook met elkaar'. Maar, ik zou ook niet te gauw heel erg gaan benadrukken zo van 'je hoeft niet te exposeren', want ik heb ook wel vaak gezien dat kinderen dat van tevoren eigenlijk best wel spannend vonden, en op het moment dat ze hun eigen foto zagen, dat het dan omsloeg.

De jonge mantelzorger als kunstenaar aanspreken

Een belangrijke vraag is hoe je de vaak onervaren fotograaf 'aan zet' als maker. Hoe zorg je ervoor dat de drempel niet te hoog is en dat ze vanuit plezier aan de slag gaan? Sommige consultants probeerden ze moed in te spreken door ze echt als kunstenaars aan te spreken.

En dan kwam ik op het eind nog eventjes en dan ging ik daar natuurlijk wel een hele extra focus op leggen door ze aan te spreken als kunstenaar en te vertellen dat de expositie helemaal voor hen was. En nou ja, dat dat vonden ze heel tof.

Een van de ervaringsdeskundigen in de leergemeenschap, deed ons wel weer even beseffen dat niet alle jongeren zichzelf als 'creatief' zien en dat de nadruk hierop juist ook een drempel kan opwerpen.

Ik denk eerlijk gezegd dat ik niet aan zo'n workshop mee zou doen, omdat ik mezelf niet zie als een creatief iemand; ik raak daar alleen maar van in de stress. Dan denk ik ook alleen maar 'ja, dat kan ik toch niet' en 'dat vind ik niet leuk', en 'ik kan het niet perfect doen, dus doe ik het liever niet'. Ik zou het voornamelijk voor de gezelligheid doen, en het is dan vooral fijn dat het dan ten minste nog iets wordt zeg maar.

Wellicht helpt het daarbij om bijvoorbeeld met een video vooraf al duidelijk te maken dat er wat dat betreft 'niets te vrezen' valt, zo werd voorgesteld.

Met zo'n filmpje kun je misschien ook laten zien dat je hulp krijgt en dat je begeleid wordt, dus als je je dan niet creatief voelt dat je dan kunt zien dat je er niet alleen voor staat. Als ik zie hoe het er uit ziet word ik daar enthousiaster van en heb ik sneller de neiging om me daarvoor aan te melden of daarin te gaan. En dat maakt het ook minder ongemakkelijk: ik weet wat ik kan verwachten en hoe het er uit ziet.

Het gaat er niet alleen om dat er een product uitkomt waar de mantelzorger trots op is, maar zo bleek in onze gesprekken, het hele proces daar omheen moet ook kloppen.

Het hele proces is belangrijk; je kunt wel iets moois aan de muur hebben maar als ze uiteindelijk geen fijne herinneringen hebben aan het moment of aan die dag, dan heeft het niet z'n waarde. Als je niet bent begrepen of als de fotograaf iets naars heeft gezegd of wat dan ook, dan blijft dat ook heel erg hangen. Dus ik denk dat al met al de kwaliteit van het hele proces heel belangrijk is.

Fotografie lijkt geschikt te zijn om het creatieve proces op verschillende manieren en niveaus aan te wakkeren. Omdat veel kinderen al wel eens iets met fotografie hebben gedaan, al is het maar met hun mobiele telefoon, is de drempel niet te hoog.

Het leuke van fotografie is dat het bij heel veel verschillende soorten kinderen past. Het past bij een techneutje dat het leuk vindt om met knopjes bezig te zijn, bij een artistiek kind dat heel erg met de artistieke kant bezig is, en het is een makkelijke creatieve manier waarmee ze allemaal eigenlijk een hele mooie foto kunnen maken. Als je gaat tekenen of schilderen, als je dat een keer in een workshop doet is het moeilijker om kinderen op een hoog niveau te krijgen.

Ook hier spraken we in de leergemeenschappen veel over: is de technische kant een geschikte ingang, of is het van belang dat kinderen al snel inzien dat de technische ervaring uiteindelijk toch een artistiek doel dient?

Het was heel duidelijk dat sommige kinderen gewoon heel erg geïnteresseerd waren in fotografie en alle technische kneepjes wilden leren, en Sterre helemaal overvroegen met dingen over belichting en inzoomen en ik weet het allemaal niet. Er waren een paar die helemaal bezig waren met alle frummeltjes, om het zo mooi mogelijk te maken, en er waren een paar die het gewoon heel gezellig vonden; er gebeurt weer wat, dus ik ben erbij.

Voor jong en oud

De workshops waren er voor verschillende leeftijdsgroepen: een groep van 4-12 jaar, en een groep van 12-18 jaar. In de leergemeenschap hebben we, ook aan de hand van filmopnames van tijdens de workshop, gesproken over de verschillen in benadering en werking voor de verschillende groepen. Vooral jongeren zijn normaal gesproken minder bereid om direct over hun gevoelens en ervaringen te praten. Voor hen bleek dit juist een mooie veilige aanpak.

Door middel van die visualisatie werd dat wat onuitgesproken is, werd wel uitgesproken en dat is voor de 12 plus eigenlijk een hele mooie vorm. Want we willen natuurlijk met jonge mantelzorgers dat ze zich openstellen, dat ze aangeven hoe ze zich voelen, dat ze het masker naar beneden doen voor de mensen om hen heen, zodat die hen ook kunnen steunen. Nou ja, op deze manier werd het voor de 12 plus, iets wat eigenlijk minder gebeurt, dat werd nu op de voorgrond gezet. En dat verschil zag ik wel bij de 12 min en 12 plus.

De jonge kinderen hadden weinig moeite om op de volwassenen af te stappen en waren minder gericht op hun leeftijdgenoten. De oudere kinderen waren juist meer op elkaar gericht en leken ook dit onderlinge contact erg te waarderen.

De kinderen wisten heel goed de weg naar de consulenten te vinden zonder dat ze ze eigenlijk echt goed kenden, maar tijdens dat pauzemomentje met een beetje limonade zag je bij de jongeren van alles ontstaan, en dan weet je natuurlijk niet waar ze het over gehad hebben, maar ik zag wel dat dat heel waardevol was. Vooral bij de tieners, die hadden er echt behoefte aan.

Anderen viel het op dat de kinderen veel met de opstelling bezig waren, dus om het decor en de achtergrond kloppend te krijgen, terwijl de jongeren meer interesse toonden in fotografie en in technische mogelijkheden.

Ik heb ook de indruk dat de jongere kinderen vooral heel erg bezig zijn met de opstelling maken en er heel veel bij te zetten, en veel van de oudere houden het toch veel soberder. Met de ouderen kom je vaker veel meer op in close-up dingen gaan doen, en dan kom je samen erover te praten en je laat ze zien 'wat gebeurt er nou eigenlijk als ik dit doe?'; dan kiezen ze volgens mij intuïtief wel wat bij hun onderwerp past.

Toch werd het principe en de werking van het tonen, delen en vertellen van het eigen verhaal, bij jong en oud herkend. Het verschil is alleen dat het bij de tieners meer opviel, omdat zij thuis gewend zijn minder te delen van wat ze voelen en beleven.

Wat ik zag, en dat was universeel voor jong en oud, dat de kinderen er heel veel kracht uit haalden, door de methodiek van het naar boven halen van belangrijke dingen waar je eigenlijk over nadent. Alleen dat je die dan out-in-the-open maakt en dat je die dan ook leert delen met je ouders, dat principe. Dat is voor oud en jong hetzelfde, maar wat ik wel mooi vond, is dat dat bij de oudere kinderen normaal gesproken minder gebeurt. Dus dat viel nu meer op.

Een momentopname en tastbare herinnering

Met de betrokkenen hebben we ook veel gesproken over de werking van deze aanpak op de langere termijn. Was het vooral een mooie ervaring of leidt de foto die uiteindelijk op canvas aangeboden wordt ook thuis nog ergens toe?

Vorig jaar in Hardenberg kwam er een moeder naar mij toe en die vroeg 'heb jij dit project ook in het speciaal onderwijs gedaan? Want dan heeft mijn zoon dat project bij jou gedaan, en mijn dochter was zo blij dat ze dit nu zelf ook mocht gaan doen'. En toen vroeg ik naar die foto, 'heeft u die nog?' 'Ja, die hangt nog steeds op zijn kamer'. Dat zal natuurlijk niet bij iedereen zo zijn, maar dat zo'n eenmalig project zo lang doorwerkt, en op dat moment nog steeds een gespreksonderwerp kan zijn, dan vond ik wel heel mooi.

Dit ideaal is natuurlijk niet af te dwingen en vaak hebben de fotograaf en consulenten ook niet direct zicht op wat de aanpak in gang heeft gezet. Maar het benadert wel de wens die de betrokkenen hebben:

Ik vind het vooral heel mooi dat ze een tastbare herinnering hebben van iets waar ze blij van worden. Want soms schiet dat er bij in, dat ze zich eigenlijk niet meer realiseren 'waar word ik nou gelukkig van of blij van?', omdat het soms heel lang vast zit met de thuissituatie. Als je daar dan een tastbare herinnering kunt bieden en het is voor jou gewoon het geheugensteuntje om dan eens te kijken 'O ja, dat is iets wat me gelukkig maakt. Misschien is dat dan iets wat ik vaker moet doen om weer wat lekkerder in m'n vel te zitten.'

Ook al is de intentie van consulent en fotograaf om de drempel laag te houden, de mantelzorgers zelf wil natuurlijk wel tevreden zijn over de foto. In die zin is het wel van belang dat de foto mooi wordt en het kind er met trots op terugblijkt.

Ik denk dat voor de jonge mantelzorgers het eindproduct het belangrijkste zal zijn. Dat is natuurlijk hun punt wat ze dan in de slaapkamer of in de huiskamer mogen ophangen en waar ze naar terugkijken, en dat is dan natuurlijk een stukje kwaliteit dus die moet wel heel mooi zijn voor hun gevoel. Stel, je kijkt ernaar en je denkt 'het is hartstikke lelijk', dan heb je al een negatieve ervaring met het hele project, en dan kan je alles wat je ervoor hebt gedaan eigenlijk overboord gooien. Dus dat is wel een kernvoorwaarde, maar voor de rest zit er ook heel veel kwaliteit in andere zaken om het een mooie dag te laten worden.

Ik denk dat het mooie is van fotografie dat het iets blijvends is; een taart maak je en dan kun je in het proces opgaan of een hele mooie taart bakken, maar uiteindelijk eet je hem op. Met een foto, dat is iets waar je op terug kunt blikken, dus wat er op het moment gebeurt, of dat over de kwaliteit gaat of het proces. Ik denk dat dat er niet zo veel toe doet; ik denk dat dat een momentopname is, maar je hebt wel iets waar je later op terug kunt grijpen. Ik denk dat dat het verschil is.

Therapie zonder therapie

Wat naar voren kwam als meest gewaardeerde werking van de aanpak, was dat het voor de jonge mantelzorgers zo veilig is. Ze kunnen zelf bepalen wat ze wel of niet tonen, wat ze wel of niet vertellen. Er is ruimte om het verhaal te delen, maar het hoeft niet. Dat geldt bijvoorbeeld al voor het product dat ze meegebracht hebben.

Een van de mooie dingen van het project is dat de kinderen zichzelf zo bloot kunnen geven als ze zelf willen. Zelfs met wat ze meegenomen hebben; ze hoeven het niet te vertellen wat het is, als het maar voor henzelf belangrijk is.

Zowel in de voorbereiding op de workshop als tijdens de workshop, kan het kind de eigen ruimte en grenzen bepalen. Zo legt een moeder uit wat het met haar dochter deed.

Het is niet alleen het moment van fotograferen, maar ook het moment daarvoor dat ze dingetjes gaat uitzoeken om te fotograferen. Als ik zie hoe enthousiast zij daarvan was en juist die verschillende mogelijkheden, en dan natuurlijk de expositie en wat daarna komt, dat is toch wel een mooi, zonnig moment. Je mag alles delen en je hoeft niets te delen. Je kan even in je eigen wereld treden door je onderwerp te fotograferen, en je kan er ook uit stappen en het gesprek aangaan. Juist daardoor denk ik dat de grens om iets te vertellen veel lager wordt; de barrière is op één of andere manier anders.

Juist omdat het niet hoeft, maar er wel een veilige setting is, kunnen er toch zomaar gesprekken ontstaan op basis van het proces en het gemaakte werk.

Ik heb het project ook in het voortgezet speciaal onderwijs gedaan, met jongeren met gedragsproblemen. Die moesten allemaal meedoen: er was heel veel weerstand in het begin. Dan gaan ze met de fotografie aan de slag en dan gaat het echt zo 'Dat gaat je allemaal geen donder aan!' Klopt, het gaat mij niks aan wat het is, het gaat erom dat het voor jou belangrijk is; ik hoef niet te weten wat het is. En gaandeweg ontstaat er dan ineens wel ruimte en gaan ze wel dingen vertellen.

Praktische overwegingen, zoals de ruimte en groepsgrootte, zo bleek in de evaluaties, zijn wel degelijk van belang voor die veilige setting en die bereidheid om te delen.

Het gaat er niet om dat ze per se wat delen, maar ik vind het wel mooi die aanvulling van de groepsgrootte, van het is wel belangrijk dat er voldoende ruimte is om iets te delen. En in hun dagelijks leven is er niet altijd die ruimte om iets te delen. Soms hebben ze even tijd nodig, of een aanloopje, om uiteindelijk wel te delen wat ze willen delen.

Zo nu en dan kwamen er dan ook tijdens de workshop best zware onderwerpen ter sprake. Vaak onverwacht en niet gepland.

Dat realiseer je je eigenlijk helemaal niet, dat het ook een manier is om met rouwverwerking bijvoorbeeld aan de slag te zijn, of met verlies, of met aandacht. Maar, dat je daar niet per se aandacht aan hoeft te geven, maar dat het gewoon een fijne manier is om daar iets mee te doen.

Ik vond het juist wel fijn dat het er niet per se over hoefde te gaan, maar het kon er wel over gaan, en het was ook wel prima en eigenlijk snapte iedereen je wel als je wat zei.

Fotografie geeft ook die ruimte, om wel iets te tonen, maar het niet heel expliciet te hoeven vertellen.

Stuk voor stuk waren die foto's dat ze zeiden: 'we zien eigenlijk de persoonlijkheden van die kinderen'. Dat komt, er werd namelijk zo veel in die foto's tot uitdrukking gebracht, namelijk hoe iedereen verschillend is, maar ook het dichtbij laten komen. Dus dan is het niet zo dat alle kinderen hun persoonlijke verhaal hebben verteld, maar dan vertelt dus eigenlijk die foto dat ze allemaal verschillend zijn maar allemaal wel iets op de foto hebben gezet wat hen heel dierbaar is.

Als het gaat om de eventuele drempel om iets persoonlijks te delen en van thuis mee te nemen, luistert het wel nauw hoe die opdracht met de deelnemers wordt gedeeld.

We hebben eerst twaalf min en daarna twaalf plus gedaan, maar we hadden dus één iemand die was twaalf, en die heeft met beide meegedaan, dus twee keer binnen twee maanden. De eerste keer had ze zoiets van 'je denkt toch niet dat ik iets op de foto ga zetten waarbij iedereen meekijkt en waarbij ik me kwetsbaar opstel?', en die had dus niet echt iets serieus meegenomen. En bij de tweede keer, een maand later, had ze er echt over nagedacht en toen had ze echt iets meegenomen met een quote. Tuurlijk durven ze zich bij ons wel kwetsbaar op te stellen omdat ze weten dat ze heel veel erkenning en herkenning zullen vinden in andere kinderen, dus die drempel is wat lager, maar om nou iets van jezelf mee te nemen naar zoiets, blijkt dus voor sommigen wel lastig te zijn. En als ze dan zien dat andere kinderen het ook doen, dat ze het dan zelf ook wel durven.

Ook hierbij werd de suggestie gedaan om hen vooraf gerust te stellen.

Nu krijgen ze een papieren uitnodiging en via de mail en kunnen ze denken 'ja, hartstikke leuk en aardig maar ik ga mij daar niet kwetsbaar opstellen', en daarom denk ik wel dat kinderen geremd zijn, want kennelijk merk je wel dat als het twee keer binnen een maand is, ze het de tweede keer wel durven.

2. Hoe werkt de aanpak voor de omgeving?

Voordat we kijken naar wat Eigen Kracht voor het gezin kan betekenen, richten we ons eerst op wat er vanuit onderzoek en andere benaderingen bekend is over de rol van de jonge mantelzorgers in het gezin.

Het onzichtbare kind in beeld

Uit onderzoek naar de ondersteuningsbehoefte van broers en zussen (brussen) van zorgintensieve kinderen (2015) kwam naar voren dat veel van deze jonge mantelzorgers moeite hebben om grenzen aan te geven en aandacht te vragen. Vaak cijferen ze zichzelf weg. “Brussen geven ook aan graag aandacht te willen hebben voor zelfontplooiing en hun rol binnen het gezin. Daarnaast vinden veel brussen [...] het moeilijk om te verwoorden wat er in hen omgaat, wat hen dwarszit of wat zij lastig vinden. Soms is er ook behoefte om bepaalde sociale vaardigheden aan te leren” (pp.19,20). Ook rond deze thematiek zijn er voorstellingen en educatieve programma’s gemaakt, zoals de theatervoorstelling ‘Mayday, Mayday!’ over een brusje en schuldbeleving. De voorstelling ‘Hou me los’ gaat over de complexe relatie van de hoofdpersoon met een psychisch zieke broer, en ‘Een Indiaan in huis’ over autisme en de impact ervan op de nabije omgeving (Seinen, 2021). Ook NPO3 besteedde aandacht aan jonge mantelzorgers door met hen in gesprek te gaan in een podcast (2018). Ook deze kwam voort uit het taboe dat er bestaat op mantelzorg. Er is schaamte om te praten over zorg voor familieleden en hier hulp in te vragen. Tegelijk wordt er ook steeds meer van gezinsleden gevraagd: “Met de verandering van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving worden mensen steeds meer verantwoordelijk om voor zichzelf en voor hun naasten te zorgen. Hierdoor wordt steeds meer gevraagd van gezinsleden maar ook van andere mensen rondom een persoon met een beperking” (Meijer, Schout & Abma, 2016, in Ten Brug e.a. 2018, p.5).

In het project spraken we veel over het ‘in de kracht zetten’ van de jonge mantelzorgers. Zoals al uit de naam blijkt, was dat ook het doel van de aanpak. Het gaat dan vooral om ‘empowerment’, om regie over het eigen leven, om autonomie en handelingsvrijheid. Juist waar het gaat om grip krijgen op de eigen situatie en hun omgeving, ligt voor jonge mantelzorgers een uitdaging. Er zijn veel interventies ontwikkeld om jeugd en gezin in de eigen kracht te zetten, maar die zijn veelal niet specifiek gericht op jonge mantelzorgers, en het aantal artistieke interventies is ook zeer beperkt. Zo is er het *Institute for Positive Health*, ontwikkeld door onderzoeker Machteld Huber, dat de invalshoek kiest om niet op de ziekte te focussen, maar ‘op mensen zelf, op hun veerkracht en op wat hun leven betekenisvol maakt’. De tools die zij presenteren zijn echter voornamelijk gericht op de zorgbehoevende zelf. Cultuur Oost omarmt deze nieuwe kijk op gezondheid en gelooft dat kunst en cultuur daarin een positieve bijdrage kunnen leveren (Van den Berg, 2019). Hoewel de aanpak Eigen Kracht lijkt aan te sluiten bij dit perspectief op positieve gezondheid als ‘het vermogen van mensen zich aan te passen en zelf de regie te voeren over de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen van het leven’, wordt het nog niet direct in verband gebracht met jonge mantelzorgers. Als het gaat om culturele interventies in de zorg is er vooral veel aandacht voor ouderen: “De voornaamste doelgroep van het huidige aanbod van culturele interventies in de langdurige zorg bestaat uit kwetsbare ouderen. Dit is, zoals eerder beschreven, gedeeltelijk het gevolg van het nationale meerjarenprogramma Lang Leve Kunst (2013-2016)” (Van Campen e.a., 2017, p.32). Daarnaast zijn er veel projecten gericht op mensen met een GGZ-achtergrond. Dat er relatief weinig culturele interventies voor jongeren zijn, komt volgens de auteurs doordat veel zorg bij jongeren preventief en kortstondig van aard is (p.33).

Eigen Kracht in het gezin

In het voorgaande kwam terloops al voorbij hoe er in de leergemeenschap besproken is wat Eigen Kracht voor de omgeving, veelal het gezin, precies betekent. Door familieleden vragen voor te leggen en uit ervaring van de andere betrokkenen, hebben we ook daar zicht op gekregen. We delen hieronder een greep uit de reacties die we van ouders kregen op een aantal vragen.

Wat zij nodig hebben

In de leergemeenschap kwam al naar voren dat veel van de kinderen zich niet bewust zijn van hun rol als mantelzorger. Veelal vinden ze het heel gewoon. Ook bij ouders is dat besef er niet altijd.

Ik denk ook dat een heel groot gedeelte van de kinderen zichzelf niet bewust zijn dat ze mantelzorger zijn.

Het begint er al mee dat heel veel ouders zich er niet van bewust zijn, dus dan de kinderen ook niet.

We vroegen een aantal ouders van kinderen die hadden deelgenomen aan Eigen Kracht ook wat hun kind vooral nodig heeft. De antwoorden sluiten goed aan bij wat we in het vorige deel bespraken.

Wat denkt u als ouder/verzorger/.. dat jonge mantelzorgers nodig hebben?
Veel begrip en kunnen zijn wie ze zijn
Aandacht, afleiding maar ook bewust zijn dat ze niet de enige zijn die mantelzorger zijn en dat ze daar ook trots op mogen zijn en open
Een plek waar ze vrij zijn van stress en druk, omgang met lotgenoten, en soms ook gewoon chillen.. Niks moeten.. Leuke en uitdagende activiteiten...
Een luisterend oor, afleiding, even zichzelf mogen zijn zonder zorgen, gewoon kind kunnen zijn, contact met lotgenoten, zo nodig iemand die voor hen opkomt en hen oprecht ziet.
Leuke dingen doen en ervaringen delen, nieuwe vriendjes maken, aandacht voor de thuissituatie
Samenzijn met lotgenootjes.... samen leuke dingen doen
Aandacht en waardering. Ze komen veel aandacht te kort
Even ontzorgd zijn, een leuke tijd, iets echt voor zichzelf doen
Juist dat stukje persoonlijke aandacht en eens even wat anders doen dan anders
Wij hebben een oudere dochter van 12, misschien voor die doelgroep een stukje inzage in hoe je bv met de sfeer om kan gaan thuis als dat moeilijk verloopt
Even tijd zonder aandacht aan de zorgintensieve zus, volledig kunnen ontspannen en waar nodig een luisterend oor

Gezinsmoment met een ander middelpunt

Met name de expositie is het moment dat het gezin en andere betrokkenen bij elkaar komen rond het werk van de jonge mantelzorger. Door corona liep het anders en kon niet overal de expositie plaatsvinden.

Hebben jullie een expositie van de foto's meegemaakt? Zo ja, hoe hebben jullie deze ervaren? Zo nee, hoe hebben jullie het ervaren dat de foto thuis werd bezorgd?
We hebben hem opgehaald en mooi om te zien hoe ze allemaal waren gelukt
Ja was prima geregeld, ondanks de maatregelen
We zijn bij de expositie geweest, leuk opgezet ondanks de corona maatregelen
Ja bekeken in de Bieb in Colmschate. Mooi om te zien hoe leeftijds categorieën elk anders omgaan met wat waardevol is

We zijn met zijn 2 naar de expo geweest en ze is later nog met haar vader en een vriend wezen kijken. Anderen hebben hem thuis bekeken.
De expositie is extra leuk, opa en oma zijn speciaal komen kijken
[onze dochter] had niet veel interesse hierin
Leuk ervaren
Ja! Door corona een beetje karig, maar wat was ze trots. Haar werk gaat over haar oma, dus ze heeft het aan oma cadeau gedaan. Dat was heel goed voor hun band
Ja, leuk om te zien wat onze dochter had gemaakt en ook de werken van de anderen te mogen bewonderen
Wij zijn wezen kijken en vonden het mooi om te zien waar kinderen al blij van kunnen worden
Ook leuk maar door de corona wat kaal
Ja, we zijn bij de expositie geweest. Ondanks de strenge coronamaatregelen was de organisatie goed

In de leergemeenschap kwam ook al ter sprake dat het zo belangrijk is dat de expositie een kleinschalig en daarmee intiem karakter heeft. Juist dan is er die ‘emotionele kwaliteit’ en ‘de band, de binding die het voor het gezin kan bieden’. Door de maatregelen had het noodgedwongen een intiemer karakter en de fotograaf merkte hoe goed dat werkte.

Het was zo bijzonder, want ook als die gezinnen rondliepen, die kinderen waren echt het stralende middelpunt en het was zo intiem. Want normaal met zo’n expositie, dan huppel ik zeg maar rond en dan klets ik met iedereen en nu voelde dat bijna als een inbreuk in het bijzondere moment dat het gezin had. Dat was echt supermooi.

Er waren uitzonderingen, “Je hebt ook kinderen waarvan de ouders niet de tijd nemen om te komen kijken”, maar in de meeste gevallen is de expositie in aanwezigheid van de familie precies wat ook de consulenten zo waarderen:

Omdat het hele gezin erbij betrokken is, die worden in ieder geval uitgenodigd en de opa’s en oma’s en de broertjes en zusjes, dat dus het gezin echt tijd maakt voor de jonge mantelzorger. En dat is een gevoel dat ze gewoon heel lang meenemen.

Ik vond het heel mooi om te zien dat tijdens de expositie hele gezinnen kwamen. Met opa’s en oma’s, met vaders die vrij nemen en dat allemaal doen voor de jonge mantelzorger. Dat vond ik een heel leuk gevolg.

De meerwaarde van de fotoworkshop vind ik wel de expositie, waarin de ouders en familieleden tijd maken om te komen kijken naar wat dit kind gemaakt heeft.

Aanleiding voor gesprek

Essentieel is natuurlijk ook wat de ouders denken dat het doel is geweest van Eigen Kracht, en in de leergemeenschap werd volop gespeculeerd over wat de foto voor plek en huis heeft gekregen en of er thuis ook gesprekken uit voortkomen.

Wat denkt u dat het doel is geweest van de workshop (en eventueel de expositie)?
Zelfvertrouwen
Aandacht voor het kind
Creatief bezig zijn, ontspanning, contacten opbouwen
Dat je iets wat belangrijk voor je is, kunt fotograferen. En als je het moeilijk hebt dat je er dan naar kunt kijken. Zeg maar een soort troost
Duidelijk hebben waar de mantelzorger kracht uit haalt wanneer het niet lukt en dit ook op foto vast te leggen zodat het echt zichtbaar is
Op een creatieve wijze de kracht en troost voor een kind belichten
Samen wat te ondernemen
Extra aandacht voor kinderen
Iets waardevols van jezelf vastleggen en daar eigenwaarde uit halen
Kijken naar positieve dingen
Om het kind even met iets anders bezig te laten zijn dan de zieke broer/zus thuis
Om de kinderen in het zonnetje te zetten
Ontspanning + aandacht aan brus

Vrijwel alle ouders die we bevroegd hebben, geven aan dat het werk een prominente plek in huis heeft gekregen.

Heeft de foto op dit moment een plek in huis? Zo ja, waar?
Beneden in gang
Zeker in de woonkamer
In de slaapkamer
Op de slaapkamer
Nee. In mijn praktijk omdat ze zelf niet wist waar ze hem moest hangen. Nu helpt hij ook andere kinderen en volwassenen om te laten zien dat je ergens kracht uithaalt.
In de slaapkamer van mijn dochter
Ja, op de gang boven
Ik heb geen foto ontvangen
Bij oma dus, op een prominente plek in de woonkamer, bij de eettafel.
Ja, op haar eigen slaapkamer.
Op de slaapkamer van onze zoon
Ja in hun kamer
Ja, op de slaapkamer van mijn dochter

Tot verdiepende gesprekken is het niet in alle gevallen gekomen.

Wilt u met ons delen of er gesprekken zijn gevoerd naar aanleiding van de foto of de workshop? (waarover gingen de gesprekken?)
Nee niet echt
Ze vond het leuk dat ze [haar knuffel] mee kon nemen en de volgende keer wil ze een foto van mij meenemen 😊
Verder geen gesprekken over gevoerd
Vooral de lol van het maken samen en dat is ook terug te zien in de foto's
Ja. Hoe de foto tot stand is gekomen, wat ze wilde bereiken en ook wat het met haar doet
Heel kort, maar bevestigend dat het onderwerp op de foto heel troostend is voor mijn dochter
Nee eigenlijk niet
[Hij] heeft er veel over verteld. Hij vond het een leuke ervaring.
Niet veel meer dan 'hoe was het', 'leuk'. Maar er was duidelijk te zien dat ze trots was en er zelfvertrouwen uit haalde
Vooral over dat het belangrijk is om iets te doen waar je blij van wordt
Onze zoon vond het vooral heel leuk
Gesprekken hoe leuk het was
De foto was heel duidelijk, gaf niet echt aanleiding tot verdere gesprekken

In de leergemeenschap spraken we ook over wat de foto teweeg kan brengen. Voor de consultants kan het aanleiding zijn om later op terug te grijpen, een toegankelijk opstapje voor een gesprek. Daarnaast is er de wens en de ervaring dat het proces op verschillende momenten iets in beweging kan brengen in het gezin.

Misschien dat ze niet direct met jou als fotograaf, of met de jonge mantelzorg begeleider in gesprek gaan, maar misschien wel als ze straks thuiskomen of als het in de huiskamer hangt, dat je een aanknopingspunt hebt om het gesprek over aan te gaan.

Het is wel iets [de foto] waar je op terug komt, maar wel heel verschillend per gezin en per kind. Hoe belangrijk ze zo'n canvas ook [vinden]- of het een mooie plek heeft gekregen, of dat het op zolder staat. Dus dat is echt per kind verschillend, maar het geeft je wel handvatten om nog eens op terug te komen en naar te vragen.

Het is misschien juist wel een heel mooi middel om met je ouders in gesprek te komen.

Niet alleen de expositie, maar ook de voorbereiding en het uitzoeken van het object kan al iets in gang zetten.

Het maakt ook meteen in een gezin iets los dat je daar met elkaar in gesprek bent van 'wat neem ik mee, en waarom dan?' Hier gebeurt dus eigenlijk wat ik persoonlijk ook graag zou willen, dat er dus een stukje openheid is in het gezin om dingen bespreekbaar te maken; dus niet alleen de ingewikkelde dingen maar ook de dingen die voor jou heel belangrijk zijn.

Ik vind het een hele leuke toevoeging dat ze jonge mantelzorger en ouders samen eerst gaan nadenken over 'wat neem ik mee', dus 'waar word ik nu echt blij van' en 'wat wil ik fotograferen?', en samen met de ouders nadenken over de quote die er bij kan. Bij een gewone activiteit is het brengen

en halen, en 'hoe heb je het gehad?', maar hier zit een stukje voorwerk in samen en door de expositie waarbij ouders dan echt tijd maken voor hen. Dus dat vind ik de meerwaarde, zowel van tevoren als bij de expositie was gewoon echt tijd gemaakt voor het kind.

Hoe heeft uw kind de fotografieworkshop ervaren (en hoe merkte u dat)?
Ze vond het erg leuk. Ook spannend
Ontzettend leuk, ze was erg enthousiast en trots op het eindresultaat
Ze vindt creatieve doe-dingen altijd leuk, dus heeft er enthousiast aan deelgenomen
Leuk, veel plezier. Ze kwamen lachend weer thuis
Heel erg leuk. Ze heeft vol trots iedereen de foto laten zien die nu in mijn praktijk prijkt en ook andere kinderen en volwassenen steun kan geven
Ontzettend leuk en trots op het eindresultaat
Ze vond het helaas niet zo leuk, een beetje saai
Superleuk
Ze vond het leuk, ze was stil enthousiast en echt trots op de expositie
Ze kwam erg enthousiast terug en was trots!
Mijn zoontje vond het superleuk
Heel leuk! Vooral om iets persoonlijks mee naar huis te krijgen
Ze vond het leuk, ze is ook blij met het resultaat vertelde ze

Op de vraag wat deze activiteit anders maakte dan wat de kinderen verder aan activiteiten hebben meegemaakt, noemen de ouders het 'creatieve' en vooral het 'persoonlijke' karakter van de aanpak.

De echte persoonlijke noten, dat heb je ook wel wat gezien bij de workshops, dat is dus vooral achteraf. Ik denk dat de kracht van de expositie is het bespreekbaar maken en het gezin betrekken, en dat hem dat zit in een stukje heel persoonlijk, wat dan ook achteraf gebeurt.

Zichtbaarheid, zonder therapie

Wat we hiervoor al besproken hebben, dat de aanpak dat wat normaal meer verborgen is, zichtbaar maakt, kwam ook in relatie tot de ouders weer naar voren. Je hoeft niet per se zware gesprekken te voeren naar aanleiding van de foto, maar het kan wel iets openen.

Je merkt door de dingen heen of ze wel of niet trots zijn op wat ze maken. Je ziet zo wat sneller kleine dingetjes terug van jongeren hoe ze in hun vel zitten, of ze gewend zijn ergens trots op te zijn, of dat ze het allemaal maar een beetje afkraken. Dat zijn hele kleine waardevolle dingen die je bij zo'n aanpak naar boven krijgt. Het hoeft niet gelijk een therapiesessie te zijn, maar je ziet wat meer van jongeren wat ze normaal juist meer verborgen houden. Dat kan voor ouders misschien ook hele waardevolle informatie zijn.

En wat is er dan mooier dan dat een ouder zegt 'als jij het in de woonkamer wilt hangen dan hangen we het in de woonkamer'? Nou, wat voor erkenning krijg je dan? Want dan doe je er dus toe, ook als jonge mantelzorger, dan krijg je de aandacht die je verdient.

3. Hoe werkt de aanpak voor de consulent?

In het voorgaande is al een aantal keer aan bod gekomen hoe de jongemantelzorgconsulenten, die in groten getale deel uitmaakten van de leergemeenschap, de Eigen Kracht aanpak toepassen en waarderen. Daar gaan we in dit deel nog wat dieper op in.

Creativiteit in de zorg

Er is in toenemende mate aandacht voor kruisbestuiving tussen het culturele en het sociale domein (Copini, 2020). Ook al is er over en weer steeds meer openheid om tot samenwerking te komen (Trienekens, 2016), dit betekent nog niet dat 'de ander' in alle gevallen ook volledig gezien en begrepen wordt. Hier hebben we in de leergemeenschap ook veel aandacht aan besteed. Zoals een adviseur het in 'Kunst en Positieve Gezondheid' naar voren brengt: "Ik denk dat veel zorginstellingen geen enkel idee hebben wat kunstenaars kunnen betekenen. Er wordt nog heel beperkt over kunst gedacht: een schilderij, een voorstelling voor de lol. Om het allemaal wat op te leuken. Voor tijdverdrijf, maar niet dat het voor allemaal andere dingen ingezet kan worden" (Van Campen, 2017, p.35). In diezelfde publicatie wijst een kunstenaar er vaak te snel naar een direct bewezen effect wordt gevraagd: "De vraag die heel vaak neergelegd wordt: werkt het dan? Is het bewezen? Die maakt het ontzettend ingewikkeld. Ik pleit voor meer ruimte voor het niet weten, trage vragen, minder geïnstrumentaliseerde aanpakken. [...] Er wordt heel snel gezocht naar dé oplossing. Dit staat sowieso op gespannen voet met de kunst" (p.37). In de leergemeenschap waren de meeste betrokkenen wel degelijk bereid om zich te verdiepen in wat het andere domein hen te bieden heeft. Ook was duidelijk dat degenen die aanschoven al enige ervaring hadden met discipline-overstijgende projecten. De infographic die movisie (2020) maakte, beveelt ook 'cultuur sensitieve mantelzorgondersteuning' aan, vanuit de vier V's:

- Vinden: het bereiken van jonge mantelzorger en gezin
- Versterken: het versterken van regie en positie van jonge mantelzorger en gezin
- Verlichten: de mogelijkheid even geen zorgtaken te hoeven doen
- Verbinden: de samenwerking tussen verschillende professionals, gezin en het sociale netwerk

Eigen Kracht voor de consulent

Zowel via een vragenlijst als in de leergemeenschap is gebleken hoe de consulenten met Eigen Kracht kunnen werken, wat hen erin aanspreekt, en hoe ze de samenwerking met de fotograaf idealiter zien.

Kennismaking

Hoewel Eigen Kracht ook een middel kan zijn om meer jonge mantelzorgers in beeld te krijgen, de eerste v van 'Vinden' dus, besloten we in de leergemeenschap daar niet de nadruk op te leggen, ook omdat de consulenten aangaven dat in de regio Overijssel al een behoorlijke groep in beeld is. Wanneer de consulenten een groep jonge mantelzorgers ontmoeten, ook bij andere activiteiten, worden er altijd werk- of spelvormen ingezet ter kennismaking. Het meebrengen van een object, zoals bij Eigen Kracht gebeurt, bleek goed te werken.

Wij doen natuurlijk altijd als we een soort van kennismakingsspel hebben, dan vraag ik meestal 'wie ben je? Wat zijn je hobby's, hoe oud ben je, waar kom je vandaan en voor wie zorg je thuis en wat heeft diegene?'. En dat doen we dan altijd een beetje chill. Net zoals Taarten van Abel, maar dat weten jullie allemaal wel. En nu hebben we gewoon gevraagd: wat heb je meegenomen? En dan heb je daar al het gesprek over meteen bij aanvang en daarna ga je eigenlijk gewoon met elkaar aan de

slag, doe je een leuke activiteit en kun je daar later even op terugkomen, of je bent gewoon tijdens de workshop zelf daarover in gesprek met de kinderen.

De activiteit wordt als middel gezien om met elkaar in contact te komen. Het zet iets in gang.

Ik wil nog toevoegen dat een activiteit eigenlijk een middel is om in aanraking te komen met een jonge mantelzorg, en dat dit eigenlijk een hele leuke manier is met nog een toegevoegde waarde, maar dat het doel natuurlijk is om in contact te komen met de jongeren. Door de activiteiten heb je contact en zie je ook nog even hoe ze erbij zitten, en heb je ook soms nog even contact met de ouders die ze toch even komen brengen en halen, en kun je ook daarop een vervolgtraject zetten of een individueel traject, of een training, of wat ook maar.

Tool voor bewustwording en welbevinden

Maar het gaat verder dan kennismaking, zo leggen ze uit:

Ik denk dat het een antwoord is op een stukje bewustwording, want ik heb echt wel een heel aantal jonge mantelzorgers ontmoet die het heel lastig vinden als je de vraag stelt 'wat vind ik nou leuk?' en 'waar word ik nou blij van?', want dat gaat over jezelf, terwijl ze ook heel veel rekening houden met de ander. Het is een creatieve manier om je bewust te worden van 'wat vind ik nou leuk, wat geeft mij nou kracht?' Daarnaast is het een creatieve werkvorm, het is dus niet statisch zoals wanneer je samen in een kamer zit en dat je verplicht zou moeten babbelen. Daar geeft het voor mij een antwoord op: een antwoord voor wellicht de jonge mantelzorg op het gebied van bewustwording, en het is voor mij een middel om dichterbij een jonge mantelzorg te komen, misschien hem of haar beter te leren te kennen, maar ook juist misschien wel in het bewustwordingsproces ernaast te staan en te kijken hoe we dat welbevinden misschien wel kunnen vergroten.

Dit raakt aan het eerder beschreven 'therapie zonder therapie' principe. Via het meegebrachte object en tijdens het maakproces, ontstaat er laagdrempelig de gelegenheid om in gesprek te komen en iets te delen, maar zonder dat dit voor de mantelzorg als opgelegd voelt.

Ik vind het wel een hele mooie vorm omdat de jongere bezig is en zelf gewoon creatief bezig kan zijn en dat je ondertussen het gesprek aan kan gaan over wat hem drijft, over wat hij belangrijk vindt, en dat je niet zo tegenover iemand zit, dat dat niet het hoofddoel is maar een hele mooie bijkomstigheid.

In de activiteit, terwijl je bezig bent, lijkt een gesprek sowieso gemakkelijker op gang te komen.

Je bent bezig met je onderwerp, dus dan is het ook makkelijker om erover te praten dan in een groep of in een setting waar het zo formeel is.

Iets doen is goed voor het contact, want dat geeft ook openheid voor het gesprek.

Het geeft de mantelzorgconsulenten heel mooi handvatten om met kinderen in gesprek te gaan, en ik denk dat de speelse manier waarop we dit doen misschien wel makkelijker is dan tegenover elkaar zitten en je moet met elkaar gaan praten.

Ook voor het groepsproces werkt het prettig, omdat het ook daar vrijblijvend is om met elkaar in gesprek te gaan, terwijl er ook sprake is van een gedeelde ervaring.

Er worden [tijdens de activiteit] niet echt verhalen onderling gedeeld ofzo. Ze gaan niet uit zichzelf hele verhalen delen, of er moet al echt op gestuurd worden, maar wat ik wel merk is dat ze het leuk

vinden als ze elkaar herkennen van de vorige keer. Maar het hoeven geen therapie-groep-achtige gesprekken te zijn.

Ik vind het mooi dat het niet statisch is, dus dat je een therapeutische setting hebt, maar wel met onderwerpen bezig bent die hen ook persoonlijk aangaan.

Verbeelding als hulpmiddel

Maar wat doet nu precies die creatieve verwerking, die visuele verbeelding met het proces? Deze consulent beschrijft het als 'bekrachten' om de jongere te steunen en te begeleiden in het maakproces.

Er ontstond een kunstwerk vanuit de waarden die hij daaraan toekende. Die hebben we dan samen eigenlijk uit hem gehaald en die hebben nu out-in-the-open gebracht. Dat is eigenlijk de meerwaarde van deze werkwijze. En dat is natuurlijk anders dan normaal, want normaal doe ik het alleen met woorden, bij wijze van spreken en met een kennismakingsspel, maar nu bekrachtig je de woorden door middel van de visualisatie daarvan. En als je in dat proces zit, dan ben je al aan het bekrachten en dan ben je die eigen kracht al naar boven aan het halen.

Het wordt met name interessant wanneer de consulent echt meedoet in het creatieve proces en daar op speelse wijze in weet te 'navigeren'. Juist omdat dit proces zo veel verschillende aspecten kent en je als maker of coach in dat maakproces verschillende ingangen hebt, ontstaat ook de veilige ruimte om het over een andere boeg te gooien wanneer het voor het kind 'te dichtbij' komt.

Het kind bepaalt eigenlijk zelf met wie en wanneer ie praat, en juist de mogelijkheden en de tools die je daarbij hebt en kunt gebruiken zijn heel divers, want de onderwerpen die ze mee mogen nemen om zelf te fotograferen en daar een compositie van te maken zijn hele dierbare dingen. Daar kun je het over hebben, maar als je merkt dat je in de gesprekken te dicht bij het kind komt, kun je heel gauw switchen naar een stukje techniek en je hebt ook een hele mooie escape zonder daar te diep op in te hoeven gaan; het stagneert niet, want je kan in één keer als het merkt dat je het hebt over een onderwerp dat het kind heeft meegenomen, of je merkt dat je te dichtbij komt, of dit wil het niet met je delen, dat je dan eigenlijk heel snel een stapje terug kan doen door het te hebben over 'goh, hoe denk je de camera te moeten hebben?', zonder dat het kind eigenlijk door heeft dat jij die afstand wil bewaren en dat er in één keer wat dichtslaat omdat je eigenlijk geen andere mogelijkheden hebt. Als je één op één om tafel zit, heb je dat wel, want als het gesprek stilvalt, zie dan maar op iets anders te komen.

Voortzetten en overdragen

Of de consulent deze aanpak ook zonder de fotograaf zelfstandig voort kan zetten, daarover verschillen de meningen. Sommigen voelen zich al wel bekwaam genoeg om elementen uit de aanpak zelf op te pakken, en anderen denken toch dat de juiste dynamiek tussen fotograaf en consulent essentieel is en blijft.

Dit levert natuurlijk voor ons misschien ook iets op waar we later bij andere activiteiten nog op terug kunnen grijpen of als je een kind spreekt, zo van hoe kan je dat nog meer gebruiken ook op andere momenten.

Nou, ik vond het wel heel prettig om de workshop door iemand anders te laten doen en iemand te hebben die echt inhoudelijk er veel verstand van heeft, en dan kunnen wij ons echt weer bezighouden aan de andere met 'hoe gaat het met de jonge mantelzorgers en lukt het allemaal?', dus dat was een fijne samenwerking.

Ik vind het zelf heel erg prettig als er voldoende vrijwilligers zijn, zodat je ook als consulent even tijd hebt om contact met de kinderen te maken.

De fotograaf gaf op haar beurt aan dat ze de diversiteit aan consulenten zo waardeert. Ze doen het allemaal weer op hun eigen manier.

Ik vond het mooi dat het per workshop en per consulent ook verschilde, hoeveel er gepraat werd en of wel of niet de kinderen aan het begin lieten zien wat ze mee hadden genomen en daar iets bij vertelden, en ik merkte: de consulenten kennen hun groepen goed en voelen dat exact aan, of dat wel of niet past. Als fotograaf van buitenaf zou je je zoiets nooit kunnen, en dan is het mooie juist dat je dit samen doet met consulenten die dat gewoon ongelooflijk goed weten en goed aanpakken.

Op dat punt was te merken dat de consulenten hun eigen aanpak kozen. En misschien is dat juist ook wel de kracht van de aanpak, om daarin ook de expertise van de consulent te volgen.

Voor een deel is het inderdaad maatwerk, en met name denk ik hoe je de workshop begint; of je kinderen wel of niet iets laat vertellen over dat ze mantelzorger zijn, of je kinderen wel of niet hun voorwerp laat toelichten. Ik denk dat je kan zeggen dat je op die punten keuzes kunt maken, en dat je dat als consulent het beste kunt inschatten.

4. Hoe werkt de aanpak voor de fotograaf?

Wat de fotograaf precies doet en beoogt in het Eigen Kracht proces, is ook terloops in het voorgaande al veelvuldig aan bod gekomen. Omdat de fotograaf haar werkwijze al lange tijd toepast, heeft zij al veel verschillende omstandigheden meegemaakt. Hierdoor was ze goed in staat om op al die variabelen te reflecteren. Tegelijk was het voor haar ook niet altijd eenvoudig om feedback aan te nemen of wijzigingen in de aanpak door te voeren. Toch is het gelukt om in openheid met elkaar te spreken over de voors en tegens van bepaalde keuzes in het proces.

De consulenten zijn allemaal zulke fijne mensen om mee te werken. Ik vind het heel prettig als de consulenten mij aangeven wat beter kan. Zeker doordat met alle jaren Eigen Kracht fotografie soms ook bepaalde gewoontes zijn 'vastgeroest'.

Randvoorwaarden

In de gesprekken naar aanleiding van de workshops en expositie spraken we ook veel over randvoorwaarden. De groepsgrootte en locatie kwamen al vaak aan bod.

De ruimte waar de workshop plaatsvindt moet goed uitgezocht worden, in beide gevallen was er een lawaaige omgeving en dat doet de uitleg en gesprekken geen goed met de kinderen, ook moet er goed gekeken worden naar het aantal kinderen en de oppervlakte van de ruimte.

Zeer geschikte locatie. Enorm veel ruimte. Dit maakt het makkelijk om overzicht te houden. Veel licht. Wanden waar de doeken makkelijk aan te bevestigen waren, veel tafels.

Wat ook enorm bepalend is, is de ruimte. Op het moment dat je een grote ruimte hebt kun je het veel beter indelen waardoor je ook veel meer overzicht hebt of je alle kinderen gehad hebt.

De reflecties van 14 personen, zowel fotografen als consulenten als andere betrokkenen, waren gebaseerd op verschillende workshops onder heel verschillende omstandigheden. De aanpak is flexibel en ook aan te passen aan de plek. Toch is duidelijk dat fotograaf en consulenten een voorkeur hebben voor een grote, overzichtelijke ruimte, waarin juist die aandacht en vrijblijvendheid mogelijk is: je mag iets delen, maar het hoeft niet.

Dit is ook afhankelijk van hoe groot de groepen zijn. Wat ik wel gemerkt heb, als de groep heel groot is dan ben je toch heel erg bezig. Alleen met zeg maar het proces, ze aan het werk zetten en ze helpen om die goede foto te maken. Terwijl als de groep wat kleiner is, heb je veel meer de rust om ook echt even wat langer bij een kind te gaan zitten en ook het gesprek aan te gaan. Ja, en ik heb altijd een beetje van ze moeten zoveel of zo weinig vertellen als dat ze zelf kwijt willen en zeker naar mij toe heb ik altijd zoiets van als ze er niet over willen vertellen, hoeft dat ook niet. Want het gaat erom dat het iets is wat voor hen belangrijk is en of ze dat nou wel of niet met mij willen delen.

Een belangrijk deel van de workshop was de presentatie van de fotograaf, een spoedcursus en inleiding in fotografie. In de leergemeenschap en via de vragenlijst is hierop feedback gekomen. De presentatie zou interactiever mogen zijn, en zou didactisch sterker kunnen.

Wellicht een iets kindervriendelijke PowerPointpresentatie. Mag iets speelser en krachtiger. Kleine kinderen waren de focus wel kwijt tijdens de presentatie. En daarnaast een maximum afspreken per fotoworkshop. Hoe kleiner de groepjes hoe meer aandacht er is voor ieder kind.

In het begindeel, bij de presentatie, miste ik nog wat interactie. Het was echt een presentatie/college, terwijl er veel aanleiding was om het meer dynamiek te geven. Ook door de tijdsdruk is dat deel erg

gericht op overdracht en op snelheid daarin. Daarmee is niet helemaal duidelijk hoe het kinderen raakt, of het overkomt, en wat ze er zelf mee kunnen. Verhalen over wat ze hebben meegebracht, komen ook niet echt tot stand hier.

Die uitleg zou je kunnen opsplitsen in twee sessies of korter vooraf en meer tijdens dat ze al bezig zijn. Het was best lang zitten voor de kinderen, zeker voor de kleintjes die al wat nerveus waren voor het hele gebeuren.

Vooraf van groot belang is dat de fotograaf voldoende tijd heeft om het creatieve proces te begeleiden. De groepsgrootte en de ruimte zijn hierop van invloed, maar ook de aanwezigheid van vrijwilligers en consulenten. Er gaat nu vaak nog veel tijd naar de uitleg van hoe de statieven werken en andere praktische zaken. Wanneer de fotograaf hier haar toch al schaarse tijd aan besteedt, gaat dat ten koste van de aandacht en verdieping.

[De andere begeleiders] en de kinderen zelf vonden dat de foto 'wel klaar' was, terwijl ik er nog niet aan toegekomen was om hen te helpen om de foto op een net nog wat hoger niveau te tillen. Achteraf besepte ik dat het handiger was geweest als ik [hen] van tevoren nog meer instructie gegeven had over de werking van de camera's en de statieven, zodat zij de kinderen de camera's en de statieven hadden kunnen geven en ik al mijn aandacht had kunnen besteden aan het helpen bij het fotograferen zelf. Nu was ik te lang bezig met het uitleggen hoe de statieven werken.

Een van de dingen die vorige keer naar voren kwam; het zit met name in het eerste stuk, de werking van de camera's, de werking van de statieven, dat technische stuk en dan het stuk dat over fotografie gaat en hoe je mooie foto's maakt, dat dat veel te lang is. Waar we het vorige keer over hadden: het zou heel mooi zijn als we gewoon een leuk filmpje zouden hebben -liefst met kinderen in de hoofdrol-, waarin de werking van de camera's en de statieven wordt uitgelegd. Ik denk dat dat, als we hier echt een vervolgproject gaan doen, heel mooi zou zijn om dat in zo'n project op te nemen en dat we dat gaan laten maken.

Een echte fotograaf

Echt krachtig aan de aanpak is dat er een echte fotograaf aanwezig is om de kinderen iets van haar vak bij te brengen.

De kinderen vonden het ook vet om te horen van de fotograaf, met de tips en de tricks over hoe je goed fotografeert, want dat was voor hen ook een reden om deel te nemen. Voor ons [begeleiders] is het een reden om het gesprek aan te gaan, om een aanleiding te hebben, maar voor de kinderen was het ook 'ik vind fotografie leuk, en de fotograaf kan mij ook echt praktische tips geven over hoe maak je uitsneden, wat zijn mooie foto's, hoe is de techniek erachter?' Dus dat is voor kinderen bij ons een belangrijke reden om deel te nemen.

Voor de consulenten is het soms wel even zoeken naar hun plek en ruimte hierin. Die rolverdeling is ook niet overal expliciet gemaakt. De meesten zien het wel als een gezamenlijk proces, waarbij je je ook op elkaars terrein mag begeven.

Ik vind dat de meerwaarde is van met een fotograaf werken: die heeft al die technische skills en vaardigheden op het gebied van dat vak. Als we het hebben over het mensen-mensen verhaal, dat is mijn ding. Maar, het is wel een kruisbestuiving, dat je het samen oppakt. Ik vind wel dat dat een gezamenlijk ding is, en dan niet de expertise maar wel de activiteit draaien en op gelijk niveau staan en elkaar daarin uitdagen en aanvullen vooral.

Zoals eerder besproken, heeft het kind belang bij een zekere autonomie; de ervaring dat ze zelf sturing geven aan hun creatieve proces en de ruimte krijgen om het eigen verhaal te vertellen.

Tegelijk is het ook essentieel dat het een succeservaring is en dat ze uiteindelijk trots zijn op het eindproduct. Die balans, daarin is de fotograaf essentieel. Een kleine ingreep van de fotograaf, kan daarin soms net de doorslag geven.

Een paar meiden, waar ik pas op het laatst aan toe kwam om ze te helpen, vonden dat het helemaal niets werd. Ze hadden muziekinstrumenten bij zich en probeerden het hele muziekinstrument op de foto te zetten. Dat werd heel saai. Samen zijn we gaan kijken of er mooie details aan de instrumenten zaten en daar foto's van gaan maken. Toen werden het prachtige foto's waar ze zelf ook blij van werden.

Voor mijn gevoel ben ik nog te veel bezig met de uitleg over de werking van de camera's en statieven en ik zou graag meer tijd hebben om ze echt persoonlijke aandacht te geven en ze helpen om hun foto op een hoger niveau te krijgen.

Sterre deed het met veel kennis en ook met toewijding. Ze was er echt helemaal voor de kinderen om ze te helpen een resultaat te behalen waar ze blij van werden. Je ziet en merkt dat Sterre het vanuit haar eigen passie en hart voor kinderen doet.

In de gesprekken kwam ook naar voren dat wanneer andere fotografen betrokken worden bij het project, het wel van belang is dat zij feeling hebben met de doelgroep.

Fotografie is een middel om dichterbij de kinderen te komen, om te zien hoe je de verhalen op een hele andere manier te vertellen. Dat is een hele andere manier van fotografie dan technisch fotograferen. Als je zegt 'ik wil het overdraagbaar maken naar een andere fotograaf', stel je daarmee ook meteen een fotograaf-profiel op dat daarbij past.

Ook vraagt het om een dienstbare houding, waarin zowel het proces als het eindproduct tot hun recht komen.

Je moet wel met iemand in zee gaan die het gezamenlijke doel onderschrijft, en die zich als fotograaf en als kunstenaar kan wegcijferen voor het proces in plaats van het eindresultaat. Toch is het eindresultaat ook heel belangrijk, want kinderen vinden het ook superbelangrijk dat ze echt iets vets maken, en dat is ook een tweede meerwaarde van een fotograaf, want dat kan een doorsnee consulent niet.

De juiste dynamiek tussen consulent en fotograaf

Bij welke samenwerking, rolverdeling en dynamiek zijn de kinderen nu het meest gebaat? Meest ideaal is het, zo bleek uit de evaluaties, wanneer zij op elkaar ingespeeld zijn en zich ook op elkaars terrein kunnen begeven.

De fijngevoeligheid van het snappen van de doelgroep, het aanvoelen van sfeer en ook weten wanneer je een stapje naar voren moet doen of een stapje naar achteren is superbelangrijk voor een fotograaf. Het moet een eenheid zijn met de begeleider, want samen zet je de sfeer neer.

Ik denk niet dat we zonder fotograaf kunnen. Misschien zou je wel wat kunnen doen in het begeleidende proces, maar ik denk juist dat we elkaar daarin versterken, in het technische gedeelte en het ondersteunende gedeelte.

Voor sommigen is een heldere taakverdeling dan ook heel prettig.

Fijn dat ik mij gewoon op de kinderen kon focussen en niet op het proces van de workshop. Ik kon echt even mijn aandacht geven aan de kinderen.

Daar waar ik [als fotograaf] merkte dat een kind meer begeleiding nodig had of diepere gesprekken daar kon ik die direct terugkoppelen aan een consulent.

Je zou inderdaad die strikte taakverdeling kunnen hanteren: de fotograaf is er voor de uitleg over fotografie en het begeleiden van het creatieve proces, en de consulent is er ter ondersteuning en om het gesprek aan te gaan met de jonge mantelzorger. Toch blijkt het beter te werken wanneer die taken niet zo strikt verdeeld zijn. Fotografie is veel meer dan ontdekken hoe je technisch gezien een sterke foto kunt maken. Juist in het creatieve proces, in de vraag wat het kind wil tonen of vertellen, daarin vinden consulent en fotograaf elkaar, en daarin zijn hun expertises direct verbonden. Op dat vlak is er zeker nog winst te behalen.

De fotograaf doet haar ding, de consulent moet haar eigen rol zien te vinden in dat proces. Daar is veel meer uit te halen. Ideaal zou het zijn wanneer ze vooraf die rollen goed hebben afgestemd, wanneer de consulent zich deel voelt van het proces, en wanneer ook duidelijk is waar de expertise en achtergrond van de consulent van toegevoegde waarde is. Dit zou het gesprek kunnen zijn dat vooraf al wordt aangegaan.

De fotograaf heeft natuurlijk de vakkennis, weet hoe een creatief proces geleid kan worden, wat daarin voor coaching en tips nodig zijn, maar de fotograaf heeft niet alleen aandacht voor de fotografie, maar heeft ook aandacht voor de kinderen zelf. Doordat je beiden, consulent en fotograaf, vanuit die intenties werkt, kun je als het goed is ook op elkaar inspelen als één van beiden daarin iets nodig heeft, en mag je je dus ook op elkaars terrein begeven, en daarin moet een natuurlijke vorm van samenwerken ontstaan, op elkaar vertrouwen. Wel van tevoren geïnstrueerd zijn.

Het helpt enorm wanneer de verschillende partijen al vaker met elkaar gewerkt hebben en elkaar goed aanvoelen.

Ik ken de consulenten al een tijdje en dat werkt door met zo'n project, ze kennen mij ook dus je hoeft niet eerst af te tasten of aan te voelen. De samenwerking en dynamiek is al aanwezig.

De consulent heeft al een band met de kinderen en dit zorgt ervoor dat de kinderen zich veilig voelen om zich open op te stellen tijdens de workshop. Voor mij (de fotograaf) is het fijn dat de consulent in de gaten houdt of alle kinderen voldoende aandacht krijgen en mij even aanspreekt als een kind aandacht nodig heeft. Andersom ook: als ik merk dat een kind zich niet helemaal happy voelt, kan ik snel even afstemmen wie het best aandacht hieraan kan besteden.

Therapie zonder therapie

Tot slot kwam ook in de rol van de fotograaf het principe van 'therapie zonder therapie' weer naar voren. De ruimte die je hierin aan het kind geeft, in het samenspel tussen consulent en fotograaf, is waar de zoektocht om draait.

Daar zit een stukje van de zoektocht: wanneer moet je een kind nou net wel over de drempel halen om iets te vertellen omdat het wel goed is voor het kind, en wanneer moet je het nou juist niet doen?

Ik vind het ook zo aan het kind zelf of het mij het verhaal wil vertellen, want ik ben toch de buitenstaander; soms kan het fijn zijn om daaraan je verhaal te vertellen en soms ook helemaal niet. En ik kan me voorstellen dat misschien als een consulent iets signaleert, zo van 'dit kind heeft dit verhaal en het gaat daarom, kun je even meehelpen om te zorgen dat daar de focus op komt te liggen?'

We hebben het er in de leergemeenschap over gehad dat het project aanknopingspunten aanreikt om met de kinderen in gesprek te gaan. In deze workshop waren er twee meisjes die een kaars bij zich hadden. Op een of andere manier had ik heel sterk het gevoel dat ik juist niet het gesprek met ze aan moest gaan hierover. Dat het te persoonlijk was. En dat vind ik eigenlijk ook juist wel mooi. Het is aan het kind of het er wel of niet over wil praten. En met wie. Maar door wel met ze in gesprek gaan over het fotograferen krijgen ze toch echt persoonlijk aandacht.

Ook op dit vlak kan de ruimte een belangrijke rol spelen.

Ik heb het vooral bij de kinderen zelf gelaten hoe ze iets wilden fotograferen en wat ze wel/niet wilden vertellen. Bij de opstelling zelf hebben we het alleen maar over het voorwerp gehad. Bij de bar (andere plek) hebben we ook gepraat over de mantelzorgsituatie. Achteraf een mooie scheiding.

Door ervaring zie je dat Sterre precies weet wat de kinderen nodig hebben om aan de slag te gaan. Dat het nergens expliciet gaat over de mantelzorg-situatie, is het ook erg veilig voor de kinderen. Het wordt niet therapeutisch.

Het grootste verschil is denk ik dat iedereen iets meeneemt wat voor hem of haar belangrijk is en dat er een verhaal achter zit. Dit object geeft aanknopingspunten om mooie gesprekken aan te gaan. Fotografie geeft in die zin een bepaalde ontspanning en focus op iets. Daarin heeft het waardevolle item een mooie plek in dit verhaal en is de jonge mantelzorger bezig met iets wat echt van hem op haarzelf is.

Bronnen

- Booijink, B., & Haan, J. de. (2020). Wat werkt bij de ondersteuning van jonge mantelzorgers? Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken. Inclusief de infographic, geraadpleegd van <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2020-06/Wat-werkt-bij-de-ondersteuning-van-jonge-mantelzorgers-infographic.pdf>
- Brug, A. ten, Luijckx, J., Hoekstra, G., & Van der Putten, A. (2018). Niet alleen zorgen maar ook kunnen *zijn*. Een scan van de literatuur naar de beleving en ervaringen van naasten van mensen met een intensieve zorgvraag. Rijksuniversiteit Groningen.
- Campen, C. van, Rosenboom, W., Van Grinsven, S., & Smits, C. (red.) (2017). Kunst en positieve gezondheid. Een overzichtsstudie van culturele interventies met mensen die langdurig zorg en ondersteuning ontvangen. Zwolle: Windesheim.
- Ceder Trainingen. (2021). De mantelzorgmonologen. <https://cedertrainingen.nl/mantelzorg/mantelzorgmonologen/>
- Copini, E. (2020). Hoe is het eigenlijk om mens te zijn? APRIA (ArtEZ Platform for Research Interventions of the Arts). <https://apria.artez.nl/hoe-is-het-eigenlijk-om-mens-te-zijn/>
- Copini, E. (2021). Welke ruimte delen we? Arnhem: Cultuur Oost.
- De Kap. (2021). Roos Radeloos. Geraadpleegd van <https://www.dekap.nl/mantelzorg/over-jonge-mantelzorgers/roos-radeloos>
- Moondocs. (2015). Bikkels Educatieclips. Geraadpleegd van <http://www.bikkelseducatie.nl/>
- Okma, K., Van Dijken, A., Vergeer, M., & Naafs, L. (2015). Quickscan naar de ondersteuningsbehoefte van zorgintensieve gezinnen. Visiedocument deel 2: Brussen. Nederlands Jeugdinstituut.
- NPO3. (2018). Deze vier jongeren zorgen voor een ander (maar lopen daar niet mee te koop). Geraadpleegd van: <https://podcast.npo.nl/feed/tussenuur.xml>
- Rebel, S., & Van der Velden, C. (2011). Onderzoeksverslag NJR panel: jongeren met zorgen. Utrecht, Nederland: NJR. Geraadpleegd van: https://static1.squarespace.com/static/533d1930e4b09659516b85de/t/542d1cb3e4b0c60542aab606/1412242611949/Jonge_mantelzorgers.pdf
- Seinen, J. (2021). Theater over zorg en maatschappelijke thema's. Geraadpleegd van: <https://www.krachtvanbeleving.nl/>
- Stad Haarlem. (2019). Geen mantel maar cape. <https://www.stad-haarlem.nl/2019/10/03/geen-mantel-maar-cape/>
- Stad Leiden. (2019). Onder mijn vleugels. <https://stad-leiden.nl/2019/10/02/onder-mijn-vleugels/>
- Theatergroep Bint. (2021). What if. Jongerenvoorstelling over mantelzorg. <https://theatergroepbint.nl/what-if/>
- Trienekens, S. (2016). Preventie, zelfregie en participatie met kunst en cultuur in het sociaal domein. Utrecht: LKCA.
- Verheul, R., De Jong, A., & Baracs, M. (2018). Hoor je mij wel? Kinderen van ouders met een ziekte, verslaving of beperking. Den Haag, Nederland: De Kinderombudsman. Geraadpleegd van: <https://www.dekinderombudsman.nl/nieuws/kinderen-van-ouders-met-problemen-willen-meerondersteuning-en-sneller-hulp>